

SOSYAL ÖĞRENME KURAMI AÇISINDAN OLUMLU VE OLUMSUZ SOSYAL DAVRANIŞLAR

Muhittin AŞKIN*

ÖZET

Bu yazıda, olumlu ve olumsuz sosyal davranışlar, sosyal öğrenme kuramı açısından ele alınmıştır. Son on yıldan beri, olumlu sosyal davranışlar (alturistik) davranışlar, sosyal psikolojinin temel inceleme alanlarından biri olmuştur. Sosyal psikologlar olumlu sosyal davranış, saldırganlığın zıddı bir davranış olarak düşünmüşlerdir. Bu davranış, yardım etme davranışı, paylaşma, hediye verme ve bağışta bulunma gibi değişik eylemleri kapsamaktadır. Sosyal öğrenme kuramcıları, insanın, doğuştan saldırgan ve diğergam olmadığını ve bu tür davranışların sosyalleşmenin bir sonucu olduğunu öne sürer. Sosyal öğrenme kuramları pekiştirmeyi sosyal davranışın temel bir belirleyicisi olarak ele alır. Pekiştirme, sosyal davranışın şekillenmesinde önemli bir vasıta ve bir çok sosyal tepkiler sadece diğer insanların davranışlarını izlemekle öğrenilmektedir.

SUMMARY

Prosocial and non-prosocial behaviors have been investigated from the perspective of social learning theory, in this paper. In the last decade, prosocial behaviors (altruistic behavior) has become one of the central areas of social psychology. Social psychologists have considered prosocial behavior as the opposite of aggression. This behavior consists of a variety of acts such as helping, sharing, donating. The social learning theorists claim that man is not innately aggressive and altruistic. But, they insist these behaviors emerge as a result of socialization process. Social learning theories consider reinforcement to be an important determinant of social behavior. Reinforcement is an important means of shaping social behavior. Many social responses are learned only through observing the behavior of other persons.

Bu yazıda, olumlu sosyal davranışlar veya alturizm (özgecilik-diğergamlık) ile olumsuz sosyal davranışlardan saldırganlık sosyal öğrenme kuramı açısından ele alınmıştır.

Dünyadaki şiddet olayları, savaşlar, cinayetler, sosyal bilimcilerin araştırmalarını daha çok saldırgan davranış üzerinde odaklaştırmıştır. Sosyal psikologlar olum-

* Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Uyesi

suz sosyal davranışları açıklamak için çeşitli kuramlar ileri sürerek bu davranışların belirleyicilerini ve şartlarını incelemişlerdir. (Berkowitz 1962, Buss 1961, Dollard, Miller, Doob, Morwer ve Sears 1939).

İnsanın olumsuz sosyal davranışlarının zıttı olan olumlu sosyal davranışlar (prosocial behavior) da yirmi yıldan beri ilginç bir davranış formu olarak sosyal psikologların dikkatini çekmiştir. Wispe olumlu sosyal davranış kavramını saldırgan davranışın antitezi olarak tanımlamıştır. Olumlu sosyal davranış kavramı; özgecilik, yardım etme davranışı, paylaşma, cömertlik gibi değişik davranışları kapsamaktadır. Sosyal psikologlar, tüm bu davranışlarda olumlu sonuçlar görüldüğü için olumlu davranışlar deyimini kullanmışlardır. Ne varki, sosyal psikologların çoğu olumlu sosyal davranışlarla özgeciliği eş anlamda kullanmaktadırlar.

Olumsuz sosyal davranışlardan biri olan saldırganlık, insanda çok değişik kılkıklarda ortaya çıkan çok boyutlu bir davranıştır. İnsanın olumsuz davranışları hem kendine hem de başkalarına yönelmiştir. İnsan yalnız kendisi için değil aynı zamanda başkalarına yardım etme arzusu ile de doludur.

İnsanlar niçin birbirlerine yardım ediyor veya niçin birbirlerine saldırıyor? Acaba insandaki bu iki zıt eğilim doğuştan mıdır, yoksa insan toplumda yaşamını sürdürebilmesi için duruma göre hem özgeci hem de saldırgan mıdır? Sosyal psikolojide özgecilik ve saldırganlık sorunu değişik yaklaşımlarla ele alınmıştır. Bu konudaki farklı görüşleri iki grupta toplamak mümkündür.

Birinci Grup: Özgeciliği ve saldırganlığı doğuştan varolan bir içgüdü olarak ele alır.

İkinci Grup: Özgeciliği ve saldırganlığı öğrenme ile kazanılan bir davranış olarak ele alır. Günümüz sosyal psikologlarının çoğu her iki davranış türünü de öğrenilmiş bir davranış biçimi olarak ele almaktadırlar.

OLUMLU SOSYAL DAVRANIŞIN ÇEŞİTLİ TANIMLARI

Psikoloji literatüründe olumlu sosyal davranışlar veya özgecilik çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Özgeci davranış, güdülere bakılmaksızın, ihtiyacı olan bir insana fayda sağlayıcı herhangi bir davranıştır. Latane ve Darley (1970), Aronfreed (1970) ve Cohen (1972) özgeci davranışta empatiyi temel alır. Günümüzde Berkowitz'in tanımının benimsendiğini görüyoruz. Bu tanıma göre, dış ödüller beklemeksizin, bir başkasına yarar sağlamak amacıyla yapılan davranış özgeci davranıştır. Diğer bir anlamla sonunda herhangi bir ödül olmaksızın bireyin isteyerek başkalarına yardımda bulunmasıdır. Birisine yardımda bulunan kişi, o yardım sonunda kendisine yarar olacağına inanırsa bu davranış özgeci bir davranış olarak düşünülemez. (Psychology 73-74, 1973).

Berkowitz ve Krebs'e göre bir davranışın özgeci davranış sayılabilmesi için şu üç özelliği taşıması gereklidir (Tal 1976).

1- İsteyerek yapılmalıdır. Yani davranış herhangi bir zorunluluk karşısında yapılmamalıdır.

2- Başkalarına yarar sağlamalıdır.

3- Herhangi bir ödül beklemeksizin yapılmalıdır.

Schwartz (1977) insanların birbirlerine yardım etme eğilimleri ile ilgili durumları üç grupta ele almıştır.

- 1- Duygusal uyandırılma
- 2- Sosyal beklentilerin harekete geçirilmesi.
- 3- Kendilik beklentisinin harekete geçirilmesi (self-expectation).

DUYGUSAL UYANDIRILMA

İzdırıp çeken veya gerçekten yardıma ihtiyacı olan bir kişinin algılanması, algılayan kişiyi duygusal olarak uyandırır. Schwartz'a göre duygusal uyandırılma öğrenme sonucunda meydana gelen bir davranıştır.

SOSYAL BEKLENTİLERİN HAREKETE GEÇİRİLMESİ

Burada bireyin içinde yaşadığı toplumun sosyal normları sözkonusudur. Bu sosyal normlar arasında sosyal sorumluluk duygusu, karşılıklık gibi normların önemi büyüktür. Yardıma ihtiyacı olan kişinin, içinde bulunduğu durum yardım edecek bireyden nasıl bir davranış yapması gerektiğini sosyal normlar belirler.

KENDİLİK BEKLENTİLERİNİN HAREKETE GEÇİRİLMESİ

Birey içinde yaşadığı toplumun normlarını kendisine mal ederse, yani kendilik değerini koruyabilmek amacıyla; ahlaki hükümlülük duygusuyla yardım ederse, o zaman kendilik beklentilerinin harekete geçirilmesinden söz edilebilir. Gelişimsel yaklaşım özgeciliği öğrenilmiş davranış olarak ele alır (İmamoğlu, 1980).

ALTURİSTİK DAVRANIŞLA İLGİLİ KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Auguste Comte, toplum yaşamının temelini özgecilikte bulmuştur. Özgeciliğin en önde gelen temsilcisi Schopenhauer (1788-1860)'dır. Ona göre ahlaki değer yalnız başkalarının yararı için yapılmış bir harekettir. Özgeciliğin köklerini felsefe alanında da görüyoruz. Ancak bu, çalışmamızın dışında kalacağı için incelenmeyecektir.

KÜLTÜREL YAKLAŞIM

Kültürel yaklaşım, özgeciliği toplumsal düzeyde ele alır. Bu görüşe göre kültürel şartlar özgecilik davranışını artırır. Campbell (1972) özgecilik davranışının genetik bir davranış olmayacağını öne sürmüştür. Çünkü özgecilik davranış örüntüsü doğuştan değildir. İnsan yalnız sosyo-kültürel evrim yoluyla özgeci davranışa ulaşabilir. Özetlemek gerekirse Campbell ve Cohen (1972) özgeciliğin insan gruplarında belirli kültürel şartların bir sonucu olduğunu öne sürmektedirler.

NORMATİF YAKLAŞIM

Bu yaklaşıma göre özgecilik davranışı sosyal normlar tarafından belirlenmektedir. Normatif yaklaşım, özgeci davranışın en önemli belirleyicileri olarak sınıtasyonları kabul eder. Bireyin içleştirdiği normlar onları birbirinden ayırır. Çünkü her birey kendi kişilik yapısına göre sosyalleşmektedir. Bu nedenledir ki, bir insan farklı tutarsız davranışlar sergileyebilir. Yine birçok insanlar da aynı durumlarda farklı davranışlar gösterebilir. Şu halde diyebilir ki bu görüşe göre özgeci davranışta bulu-

nan insanların birbirlerinden farklı tutum takımları bundan ileri gelmektedir.

DEĞİŞİM YAKLAŞIMI

Bu görüşü Homans öne sürmüştür. Homans insan etkileşiminde sosyal değişmeyi temel almıştır. Bu görüşe göre özgeci davranış gelecekte ödül beklentisi olan bir davranıştır. Herhangibir kişiye iyilikte bulunan birey gelecekte o kişiden de aynı davranışı beklemektedir. Yani burada bir sosyal mübadele (değişim) sözkonusudur.

GELİŞİMSEL YAKLAŞIM

Özgeciliği öğrenilmiş bir davranış olarak ele alır. Zaten yazımızın başında da değindiğimiz gibi, özgeciliğe bu açıdan bir açıklama getirmeye çalışmaktayız. Bu görüş özgeciliği kognitif (bilişsel) açıdan ele alır. Sosyal öğrenme prensiplerinden hareket eder. (Hetherington ve Parke 1975). Bu yaklaşım özgeci davranışı ahlaki yarguların gelişmesine bağlar. Şüphesiz ki ahlaki yarguların gelişmesi insanın içinde yaşadığı toplumda sosyalleşme yoluyla öğrenilir. Hetherington ve Parke'ye göre özgeci davranışı çocuk ailesinin, akranlarının ve diğer insanların sağladığı fırsatlardan yararlanarak öğrenmektedir. Bandura (1969) Olumlu Sosyal Davranışlar'ın diğer davranışlar gibi öğrenmeyle kazanıldığını öne sürer. Sosyal öğrenmeye önem veren psikologlar özgecilerlik davranışını pekiştirme ve modelden öğrenme prensipleriyle açıklarlar.

Biyolojik faktörlere önem verenler insanda özgecilerlik davranışının doğuştan var olduğunu öne sürerler. Biyolojik görüş, özgeciliğin insan doğasının bir parçası olduğuna dikkati çeker.

SALDIRGANLIK DAVRANIŞI

Psikologların, psikiyatırların üzerinde anlaşımadıkları kavramlardan biri de çok boyutlu bir görünümü olan saldırganlıktır. Bu kavram insanın birçok tepkilerini kapsar. Örneğin, yoketmek, tahrik etmek, zarar vermek gibi. Bütün saldırgan tepkilerin iki ortak özelliği vardır (Buss, 1961).

- 1- Zarar verici uyarıcılar ortaya koyar.
- 2- Kişiler arası ortam gerektirir.

Buss, saldırganlığı zararlı uyarıcıları diğer bir organizmaya aktaran bir tepki olarak tanımlamıştır. Saldırganlık konusunda çeşitli kuramlar bulunmaktadır. Bu görüşleri iki grupta toplamak mümkündür.

İÇGÜDÜ KURAMLARI – ÖĞRENME KURAMLARI

İçgüdü kuramları saldırganlığın doğuştan insanda içgüdüsel olarak bulunduğunu öne sürmüştür (Freud, Lorenz, Hartmann). Freud insanın doğuştan içgüdülerle donatıldığını, diğer bir anlatımla yıkıcı olduğunu öne sürmüştür. Lorenz'e göre saldırganlık "yaşam koruyucu" içgüdüler organizasyonunun temel bir bölümüdür ve türün korunması için şarttır. Saldırganlık üzerinde sosyal öğrenme açısından yapılan araştırmalar iki yönde yoğunlaşmıştır.

Birincisi: Saldırgan davranış ortaya çıktıktan sonra pekiştirme ile saldırgan

davranışın kazanılmasını incelemiştir.

İkincisi: Saldırgan davranışın kazanılmasında özdeşleştirme ve modellerin rolü ile ilgilidir. Çocuk saldırgan davranışta bulunan kişileri gözlemekle saldırgan davranışı taklit yoluyla öğrenir.

SOSYAL ÖĞRENME KURAMI AÇISINDAN ÖZGECİLİK VE SALDIRGANLIK

Sosyal öğrenme kuramında gerek özgecilik ve gerekse saldırgan davranışların öğrenme ile oluştuğu öne sürülmektedir. İnsanın olumlu ve olumsuz davranışlarına neden olan tüm uyarıların sosyal ve fiziki çevreden geldiği öne sürülerek bu tür davranışların öğrenilmiş olduğu kabul edilir.

Sosyal öğrenme kuramında insan davranışları sürekli bir şekilde çevre şartlarıyla etkileşim içindedir. Çünkü davranışlar çevreyi etkileyip değiştirdiği gibi çevre de davranışlarımızı her zaman etkisi altına alarak değiştirmektedir. Bilindiği gibi sosyal ve doğal çevre şartlarını yaratan da değiştiren de insandır.

PEKİŞTİRME VE MODELDEN ÖĞRENME

Günümüz Sosyal Psikoloji'si olumlu sosyal davranışlarla saldırgan davranışların öğrenme ile kazanıldığı öne sürmektedirler. Olumlu sosyal davranışların yaşantılar sonucu öğrenildiği benimsenmektedir. İnsanların özgeci olup olmaması, onların farklı öğrenim yaşantılarından ileri gelmektedir (İmamoğlu 1980).

PEKİŞTİRME VE MODELDEN ÖĞRENME

Sosyal öğrenmeye önem veren psikologlar, özgecilik davranışını "pekiştirme" ve "modelden öğrenme" prensipleriyle açıklarlar. Bandura (1969) olumlu sosyal davranışların diğer davranışlar gibi öğrenme ile kazanıldığı kabul eder.

Sosyal öğrenme kuramlarının tümü pekiştirmeyi davranışın temel belirleyicisi olarak kabul eder. Bu kuramlara göre, özgeci davranışların oluşmasında maddi pekiştiricilerden çok sosyal pekiştiriciler önemli rol oynar. Bu konuda yapılan araştırmalar onların bu görüşünü desteklemektedir. Fisher (1963) çocuklar üzerinde gerçekleştirdiği bir araştırmada sosyal içerikli ifadelerin özgeci davranışlarda maddi pekiştiricilerden daha etkili olduğunu saptamıştır. Bandura ve Walters (1963)'de çocukların olumlu sosyal davranışları pekiştiriciler vasıtasıyla öğrendiklerini öne sürmüştür. Modelden öğrenme, pekiştirme insan davranışının şekillenmesinde önemli bir faktördür. Davranışlarımızın çoğu diğer insanların izlenmesinden ve model alınmasından öğrenilmektedir. Kısaca özetleyecek olursak, özgecilik davranışı doğuştan olmayıp öğrenme ile kazanılan bir davranıştır.

Bandura ve Walters'e göre, çocukların saldırgan olmasında ana-baba yada çocuğun yaşamındaki önemli kişilerin saldırgan olup olmaması da çok önemlidir. Çünkü bu kişiler, çocuğun taklit sürecini kullanmasında model teşkil ederler. Böylece saldırgan davranışların ilk ortaya çıkışı herhangi bir pekiştirme olmaksızın sadece taklitle meydana gelir. Saldırganlığa sosyal öğrenme açısından bakıldığında, saldırgan bir davranışın yapılması yada gözlenmesi, o davranıştan sonra gelen pekiştirmeye göre artabilmektedir. Örneğin, televizyonda ve sinemada saldırgan davranışları

gözlemek, içgüdü kuramlarına göre gözleyenlerde saldırganlığı azaltacak, çünkü o ki-
şide bir deşarj meydana getirecektir. Halbuki sosyal öğrenme kuramına göre ise, göz-
leyen bireyde saldırgan davranışı arttıracaktır. Çünkü işin içerisine taklit girecektir.

Çocukta saldırganlığın gelişmesinde rol oynayan ailesel faktörler çok karma-
şıktır. Ana ve babanın çocuğa ne çeşit bir örnek olduğu önemli bir faktördür. Şüp-
hesizki çocuğun kişilik yapısı da önemli rol oynamaktadır. Ana-babalar çocukların-
da gördükleri saldırgan davranışlara çok çeşitli cevaplar verir. Çocuğun davranışını
destekleyebilir veya onu cezalandırabilir. Ana-baba bilerek veya bilmeyerek çocukta
saldırgan davranışların ileride onun kişilik yapısında bir özellik olarak yerleşmesine
neden olur. Gerek özgeciliğin ve gerekse saldırganlığın gelişmesinde ve kazanılmasın-
da Ana-babanın tutumları önemli rol oynamaktadır. Bunun yanında, pekiştirme,
taklit, model akran gruplarının etkileri, kitle iletişim araçları ve sosyal normlar bü-
yük rol oynar.

Sosyal öğrenme kuramları insanın doğuştan saldırgan ve özgeci olmadığını,
fakat bu davranışların toplumsallaşma sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını
öne sürmektedirler.

KAYNAKLAR

1. AŞKIN, Muhittin: Bazı kişilik değişkenlerinin kültürler arası Sosyal Psikolojik
açıdan incelenmesi. Basılmamış doçentlik tezi 1981, Erzurum.
2. ARONFREEDS, J.: The socialization of a alturistic and sympatic behavior so-
me theoretical and experimental analysis. In. S. Macaulay. L. Berkowitz.
(Eds.). Alturismand Helping Behavior, New York Academie Press, 1970.
3. BANDURA, Albert: Aggression a social (Learning analysis). Englewood, Cliffs
New Jersey; Prentice-Hall, INC, 1973.
4. BANDURA, A.: Social Learning theory. New York. General Learning Press,
1971.
5. BANDURA, A. ve WALTER, R.: Social Larning and personality development.
New York Holt-Rinehart and Winston 1963.
6. BERKOWITZ, L.: Aggression; A Social Psychological analysis. New York Mc
Graw-Hill 1962.
7. BERKOWITZ, L.: Social norms, feelings and other factors affecting helping
and altruism. Advances in experimental psychologi (Vol. 6). New York: Aca-
demie Press 1972.
8. BUSS, A.H.: The Psychology of aggression. New York, Wiley, 1961.
9. CAMPBELL, D.D.: Ethocentric and alturistic motives. Nebraska Symposium
on motivation. Vol 13, Lincoln, University of Nebraska Press, 1965.
10. CAMPBELL, D.T.: On genetic of alturism and the courten hedonic compo-
nents in human culture. Journal of social Issues, 1972. 28(3), 21-37.
11. COHEN, R.: Alturism: Human cultural or what? Journal of social Issues,
1972, 28(3), 39-57.
12. DAVIDO, John: The search for alturism a motivational Problem, Contempo-
rary. Vol 28. No: 1, 1983.

13. DARLEY, J.M. ve LATANE, B.: Norms and normative Behavior. New York Academie Press, 1970.
14. HERHERINGTON, E.M. ve PARKE, R.D.: Chill Psychology: A Contemporary viewpoint New York. McGraw-Hill, 1975.
15. HOMANS, G.C.: Social Behavior as exchange American Journal of sociology. 1958, 62. 579-606.
16. KOZCU, Seyda: Saldırganlığın kuramsal analizi. Seminer, Ege Üniv. Edeb. Fak. Yayını. Sayı: 4, 1985, s. 180.
17. LORENZ, K.: On aggression. New York Brace and world, 1966.
18. İMAMOĞLU, Olcay: İyilikseverlik kavramına ilişkin yargı ve davranışlar. Ankara. Basılmamış Doçentlik tezi, Hacettepe, Ankara, 1980.
19. Psychology 73-74 Text: The Dushkin Publishing Group INC. Guilford, Connecticut cop. 1973, s. 59-73.
20. TAL, Bar Daniel: Prosocial Behavior, Theory and research, Hemisphere pub. New York 1976.